

Belief in the ritual of paying homage to Kru Mor Lam Mang Tap Tao Tai Loei

Wirachai Kaeomat

Faculty of Fine and Applied Arts, Khon Kaen University

Received: October 23, 2024

Revised: July 2, 2025

Accepted: August 4, 2025

Abstract

This research aims to study beliefs in the ritual of paying homage to teachers of the Morlam Maeng Tap Tao Tai Loei by using qualitative research methods. The research instruments consist of interview forms and focus group discussions. Data were collected from documents and through fieldwork with the target group who were experts, practitioners, and those involved in the beliefs in the ritual of paying homage to the teacher of the Morlam Maeng Tap Tao Tai Loei in the folk performance culture. The data were analyzed using a descriptive analysis method. It was found that the beliefs surrounding the ritual of paying homage to teachers of the Morlam Maeng Tap Tao Tai Loei group is a folk performing art. The performers of the ritual are usually people who have knowledge of the traditions and culture of the Morlam Maeng Tap Tao Tai Loei group. They are artists who have experience in performing the ritual of paying homage to the teachers. Preparing the area for the ceremony, preparing the offerings, and inviting participants to pay homage to the teachers is a way of showing respect to the teachers who teach the performing arts of the Morlam Maeng Tap Tao group. There is also a belief in the prohibition of standing during the ritual of paying homage to the teachers, prohibiting worship with red flowers, and prohibiting moving of the offerings, which is an expression of disrespect for sacred objects.

ความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงด๋ำเต้าไทเลย

วิระชัย แก้วมาตย์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาเรื่องความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงด๋ำเต้าไทเลย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงด๋ำเต้าไทเลย โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ และแบบสนทนากลุ่มเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานเอกสารและภาคสนาม จากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงด๋ำเต้าไทเลย ในวัฒนธรรมการแสดงพื้นบ้าน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงด๋ำเต้าไทเลยเป็นพิธีกรรมที่อยุ่ในการแสดงพื้นบ้านของหมอลำแมงด๋ำเต้าไทเลย ผู้ประกอบพิธีกรรมมักจะเป็นบุคคลที่มีความรู้ในประเพณีและวัฒนธรรมของหมอลำแมงด๋ำเต้าไทเลย เป็นศิลปินที่มีประสบการณ์ในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครู การเตรียมพื้นที่สำหรับจัดพิธี การจัดเตรียมเครื่องคาย และการเชิญชวนผู้เข้าร่วมการไหว้ครูเป็นการแสดงความเคารพต่อครูบาอาจารย์ที่สอนศิลปะการแสดงหมอลำแมงด๋ำเต้า และมีความเชื่อในการห้ามย่นในพิธีกรรมการไหว้ครู ห้ามบูชาด้วยดอกไม้แดง และห้ามเคลื่อนย้ายเครื่องบูชา การแสดงออกถึงความไม่เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

คำสำคัญ

ความเชื่อ, พิธีกรรมการไหว้ครู, หมอลำแมงด๋ำเต้าไทเลย

บทนำ

ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวอีสานเสมือนปรัชญาในการดำรงชีวิต โดยเกิดจากการสะสมความรู้ ประสบการณ์ และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภายใต้สภาพแวดล้อมและบริบททางสังคม ที่มีลักษณะเฉพาะตัว ผ่านเวลาและความเห็นดีเห็นงามร่วมกันของคนในสังคม ประเพณีส่วนใหญ่จะเกิดมาจากการเชื่อค่านิยม สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต และอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อคนในท้องถิ่น (Leela-lertsurakul, 2016) ในภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางด้านวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีที่บ่งบอกถึงความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา และรูปแบบการดำเนินชีวิต ตลอดจนอาชีพของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี (Sawatphanit, 1990) ทั้งนี้ ภาคอีสานมีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ มาแต่ครั้งอดีต ซึ่งจะแฝงอยู่ในการแต่งกาย ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม การละเล่น การแสดง รวมทั้งข้อห้ามและภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ โดยสิ่งเหล่านี้จะถูกนำมาร้อยเรียงเข้าด้วยกันตามจารีตหรือฮีตของสังคมนั้น ๆ (Ruangsuan, 1982)

หมอลำไทเลยจัดว่าเป็นความเชื่อในพิธีกรรมของชาวอีสานอย่างหนึ่งที่ได้ให้ความสำคัญกับพิธียกอ้อ ยอครู (พิธีไหว้ครู) ตามความเชื่อของนักแสดงพื้นบ้านอีสาน เพื่อระลึกถึงครูบาอาจารย์ก่อนขึ้นทำการแสดงทุกครั้ง ความเป็นมาของหมอลำไทเลยที่เกี่ยวข้องกับแมงต๊อบแต่นั้นเป็นการละเล่นที่ได้รับการสืบทอดมา โดยการละเล่นแมงต๊อบแต่ได้รับอิทธิพลมาจากคนโบราณที่อาศัยอยู่ในเขตหลวงพระบาง เมื่อผู้คนอพยพมาอาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำเลย และเมืองหล่มเก่า หล่มสัก จึงได้นำเอาการละเล่นแมงต๊อบแต่เข้ามา และทำให้เป็นมหรสพที่ชาวจังหวัดเลยถ่ายทอดกันมาถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์ของชนกลุ่มจังหวัดเลย และหล่มเก่า สะท้อนในตำนานขุนบรม อีกทั้งเอกลักษณ์ภาษาพูดยังปรากฏเหมือนกันในการออกเสียง

วิธีแปลงเสียงถ้อยคำให้เกิดทำนองยังคล้ายคลึงกันทั้งสองกลุ่ม หมอลำแมงต๋มเต้าไทเลยและปรากฏพบว่ามี การแสดงหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลยในพื้นที่ จังหวัดเลยทั่วไปเกือบทุกหมู่บ้าน (Banpla, 2012) เช่นเดียวกับ Sanngoen (2015) ได้กล่าวไว้ว่า “แมงต๋มเต้าไทเลยนี้ สืบทอดมาจากกลุ่มคนไทยและคนลาวที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยผ่านทางจังหวัดเพชรบูรณ์ และช่องทางการเชื่อมต่อกับจังหวัดเลย ซึ่งมีพรมแดนกันจังหวัดเลยกับประเทศลาว จึงกลายมาเป็นการแสดงหมอลำไทเลย” ปัจจุบันจังหวัดเลย มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของตนเองโดยเฉพาะภาษาพูด และการแสดงพื้นบ้านที่เรียกว่า “หมอลำไทเลย” (แมงต๋มเต้า) จึงสันนิษฐานว่า แมงต๋มเต้าเป็นชื่อที่เรียกการแสดงนี้มาก่อน ต่อมาหน่วยงานทางวัฒนธรรมจังหวัดเลยได้ศึกษาและค้นคว้าแล้วเปลี่ยนชื่อเป็น “หมอลำไทเลย”(Suanpradit, 1990)

แมงต๋มเต้า หมายถึง แมลงชนิดหนึ่งตัวสีดำ มีเขาสั้น ๆ พอมองเห็นอาศัยอยู่ในหนองน้ำทั่วไป ลำตัวมีลักษณะคล้ายเต่า คือ มีหลังนูน ปีกแข็งตัวเล็ก ปะปนกับแมงดานา บินได้ในอากาศ เมื่อเดินบนดินจะเดินเลี้ยวไปเลี้ยวมาไปมาอย่างรวดเร็ว ท่วงท่าดูน่าสนุกจึงนำเอาชื่อแมงต๋มเต้ามาเรียกเป็นชื่อการแสดงพื้นบ้าน ที่ถือเอาความสนุกสนานเป็นเกณฑ์ (Sanngoen, 2015) ในขณะเดียวกัน Maphet (2022) ได้กล่าวถึงหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย ว่า “หมอลำแมงต๋มเต้า หมายถึง การละเล่นที่สมมุติผู้แสดงเป็นตัวละครตามเรื่องนิทานนิยายจากวรรณกรรมโบราณท้องถิ่นเขตจังหวัดเลย นิยมแสดงเรื่องท้าวโศวัตติ์ถิ่นทองกาละเกษ (นางมณีจันทร์) สุริวงศ์ จำปาสีต้นสมัยโบราณนิยมใช้ผู้ชายแสดงเนื่องจากออกท่าทางแสดงตลกขบขันได้ดีและมีความรู้เรื่องนิทานชาดกจากวรรณกรรมท้องถิ่นที่คัดลอกลงโบราณที่เรียกว่าหนังสือผูก ส่วนมากเป็นทั้งพระเอกนางเอก ตัวกษัตริย์มหีเหล่านี้คือตัวละครที่มีการแสดงเป็นแบบแผนด้านการร้องและออกท่าทาง ส่วนตัวละครที่แสดงตลกด้านท่าทางและคำพูด ได้แก่ พี่เลี้ยง เสนาอำมาตย์ม้า เรียกว่าตัวเบ็ดเตล็ด”

ทั้งนี้ Banpla (2012) ได้มีความเห็นเกี่ยวกับหมอลำดับเต้าไทเลย ว่า ในปัจจุบันหมอลำดับเต้าไทเลยยังคงเหลือเพียง 1 คณะที่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่จับกลุ่มกันแสดงงานสำคัญ ๆ นั่นคือ คณะแมงตับเต้าบ้านน้ำพร ตำบลปากตม อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย (Sanngoen, 2015) กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้ประกาศขึ้นบัญชีให้ศิลปะการแสดงหมอลำแมงตับเต้าไทเลย เป็น 1 ใน 6 รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน ซึ่งคณะแมงตับเต้าบ้านน้ำพร ได้ให้ความสำคัญกับพิธียกอ้อ ยอครู (พิธีไหว้ครู) ตามความเชื่อของนักแสดงพื้นบ้านอีสานเพื่อระลึกถึงครูบาอาจารย์ก่อนขึ้นทำการแสดงทุกครั้ง ความเจริญก้าวหน้าทั้งเทคโนโลยี วิทยาการต่าง ๆ ทำให้พิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต้าไทเลยดำรงอยู่ด้วยความยากลำบาก มีผู้เฒ่าผู้แก่เพียงไม่กี่คนที่ยังคงดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต้าไทเลย ถ้าไม่อนุรักษ์และพัฒนาอย่างต่อเนื่องให้เท่าทันกระแสสังคมอาจเสื่อมสูญไป ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าประเด็นสำคัญในความเชื่อในพิธีกรรมของกลุ่มชาวไทเลยที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาค้นคว้ามาก่อน จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า พิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต้าไทเลย มีการแสดงที่ปรากฏเป็นเรื่องราว มีการร้องลำ เลาเรื่องราวและร่ายรำการตรวจกาย การไหว้ครูดนตรี รวมทั้งการละเล่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ และมีพ่อครูแม่ครูเป็นผู้เชื่อมความเชื่อในพิธีกรรมกับการแสดงเข้าด้วยกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของพิธียกอ้อ ยอครูของหมอลำแมงตับเต้าไทเลย คณะบ้านน้ำพร ที่ยังคงเหลือเพียง 1 คณะในปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อเรื่องการระลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ของนักแสดงพื้นบ้านอีสาน ที่จัดทำพิธีทุกครั้งก่อนขึ้นทำการแสดง และมีผู้ศึกษาพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต้าไทเลยไว้ในหลายมิติ แต่ทางด้านความเชื่อของพิธียกอ้อ ยอครูของหมอลำแมงตับเต้าไทเลยนั้นยังไม่มีผู้ใดศึกษา ผู้วิจัยคิดว่าการทำพิธีกรรมก่อนการแสดงนั้นน่าจะมาจาก

ความเชื่อที่ผ่านมา จึงทำให้มีความสนใจที่จะศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มแต่่าไทยเลย เพราะพิธีกรรมที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ได้เรียนรู้และเข้าใจความเชื่อของพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มแต่่าไทยเลย และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจที่จะศึกษางานด้านหมอลำแมงต๋มแต่่าไทยเลยในลำดับต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มแต่่าไทยเลย

ทบทวนวรรณกรรม

องค์ความรู้เกี่ยวกับหมอลำแมงต๋มแต่่าไทยเลย

ศิลปะการแสดงหมอลำไทยเลยจังหวัดเลยเป็นส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นตนเองโดยเฉพาะภาษาพูดและการแสดงพื้นบ้านที่เรียกว่า "หมอลำไทยเลย" (แมงต๋มแต่่า) สันนิษฐานว่า "แมงต๋มแต่่า" เป็นชื่อที่เรียกการแสดงนี้มาก่อน ต่อมาหน่วยงานทางวัฒนธรรมจังหวัดเลย ได้ศึกษาและค้นคว้าแล้วเปลี่ยนเป็นชื่อ "หมอลำไทยเลย" Sanngoen (2015) ได้กล่าวถึงหมอลำไทยเลย คือการแสดงพื้นบ้านของชาวจังหวัดเลย ประกอบด้วย การขับร้อง (ลำ) ฟ้อนรำ ประกอบดนตรีเป็นเรื่องราวจากวรรณกรรมท้องถิ่นคล้ายหมอลำหมู่ของชาวอีสานทั่วไป

การเล่นแมงต๋มแต่่า จากเอกสารวัฒนธรรมการพัฒนาวางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดเลย "การเล่นแมงต๋มแต่่านี้ สมมุติผู้เล่นเป็นตัวละครตามวรรณกรรมหรือนิยายธรรมะ แผงคติดริชมความเชื่อของกลุ่มชนท้องถิ่นบริเวณพื้นที่เขตจังหวัดเลย เป็นการการเล่นให้ผู้ชมเกิดความสนุกสนาน Paengpipat (2001) กล่าวถึงลักษณะการแสดงแมงต๋มแต่่าไว้ว่า การแสดงแมงต๋มแต่่าเป็นการแสดงพื้นบ้านของชาวตำบล

ห้วยไร่ ตำบลบ้านโสก ตำบลบ้านห้วย เป็นการแสดงหลังจากเสร็จฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อเป็นการร่วมสนุกผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการประกอบอาชีพ และอีกอย่างเพื่อเป็นการระลึกรู้ถึงแมลงชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการทำอาหาร คือ แมงตบเต่า หรือในบางที่เรียกว่าแมงซีเต่า ซึ่งแมลงชนิดนี้อาศัยอยู่ในหนองน้ำต่าง ๆ ตามทุ่งนา ลักษณะของแมงตบเต่าเป็นตัวสีดำแข็ง ใต้ท้องของแมลงจะมีลักษณะแหลม ใช้ในการป้องกันตัว ซึ่งทางการละเล่นได้นำชื่อแมลงตบเต่ามาเป็นชื่อการแสดง Paengpipat (2001) เป็นการละเล่นพื้นเมืองชนิดหนึ่ง ซึ่งเล่นกันอยู่ในแถบพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดเพชรบูรณ์ คือ อำเภอหล่มสัก และอำเภอหล่มเก่า การละเล่นชนิดนี้เคยนิยมกันมากเมื่อสมัย 50 - 60 ปีมาแล้ว คล้ายการแสดงลิเก ปัจจุบันได้พัฒนามาเป็นการแสดงเพื่อความบันเทิง บำรุงและบพเจรจา ใช้ภาษาถิ่นกลุ่มภาษาหล่มซึ่งมีสำเนียงลาว ดังนั้น การละเล่นแมงตบเต่าบางครั้งจึงเรียกว่า ลิเกลาว เครื่องดนตรีใช้ประกอบการเล่น ได้แก่ ระนาดกลอง แคน ฉิ่ง พิณ ฉาบ ซอปี่ ผู้เล่นที่ออกมาเล่นครั้งแรกทุกตัวต้องร้องขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครู เพื่อขอพรให้ผู้เล่นสามารถร่ายรำและขับลำโดยไม่ติดขัด จากนั้นจึงแนะนำตัวเองเล่นเป็นใครในเรื่องนั้น หมอลำไทเลยมักนิยมใช้วรรณกรรมถิ่นอีสานเรื่องต่าง ๆ และเรื่องจากบทละคร เช่น นกกระเจอก ท้าวสีทน นางสิบสอง ท้าวสุริวงศ์ การะเกด สังข์ทอง นางแตงอ่อน จำปาสี่ต้น พระเวสสันดร ท้าวผาแดง

จังหวัดเลยก่อนปี พ.ศ.2470 ประชาชนแถบนี้มีการละเล่นแมงตบเต่าไปแสดงตามงานบุญที่วัดและงานบุญแจกข้าว ฯลฯ ผู้แต่งหรือเจ้าของคณะจะหานักแสดงในหมู่บ้าน โดยดูท่วงท่าและลักษณะรูปร่างที่เหมาะสมจะแสดงเป็นตัวละครนั้น ๆ เช่น พระเอกจะมีผิวพรรณสดใส ชาวพอสสมควร ใบหน้าเป็นรูปไข่ ส่วนตัวนางเอกก็มีลักษณะนูนนึ่ง เนื่องจากในสมัยโบราณพวกผู้หญิงไม่ได้เรียนหนังสือ ชาวบ้านนิยมดูคณะที่มีผู้ชายแสดงเพราะสามารถแสดงตลก และแสดงได้สมบทบาททำให้ผู้ชมเกิดความสุขสนาน

ครูผู้ฝึกจะนำเรื่องนิทานเหล่านี้มาเล่าให้เด็กเล็ก ๆ ฟัง โดยการอ่านแบบกลอนลำลำเนียงไทยเลย เขียนกลอนอ่าน 1 บท ข้างหน้า 3 คำ ข้างหลัง 4 คำ การสัมผัสจะนิยมสัมผัสสระ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ไม่ค่อยบังคับ

ความเชื่อ

ความเชื่อของสังคมอีสาน ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างผีบรรพบุรุษ และความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องสืบทอดกันมา โดยเชื่อว่าผีบรรพบุรุษเป็นผู้คุ้มครองลูกหลานในครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข (Sae-Ueng, 2000) คติความเชื่อเรื่องผีเป็นคติความเชื่อที่มีอยู่ในปัจเจกชนแต่ละคน ซึ่งพยายามหาคำตอบในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ผีเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มนุษย์มีความผูกพันกันและได้แสดงพฤติกรรมร่วมกันเกิดเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี (Nanwan, 2009) ในทัศนคติของชาวบ้านมีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ความเชื่อเรื่องผีถูกใช้ในการวางกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ผีเป็นสิ่งที่รู้สึกสัมผัสได้ อาจจะไม่ใช่วัยระบบประสาททั้งห้า หากแต่เกิดขึ้นด้วยความเชื่อมั่นและศรัทธาที่ทำให้เกิดดุลยภาพในสังคมระดับชาวบ้าน แม้แต่ในราชสำนักไทยแต่เดิมพิธีกรรมต่าง ๆ ก็มีความเชื่อเรื่องผีเข้าไปปะปนอยู่มาก ความเชื่อเรื่องภูติผีนั้นฝังแน่นอยู่กับคตินิยมของคนไทยอย่างแน่นแฟ้นตั้งแต่สมัยอดีต แม้แต่ทางบ้านเมืองก็ยังมีพระราชพิธีเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องภูติผีอยู่ไม่น้อย ในรอบปีหนึ่ง ๆ เช่น การเซ่นสรวงพระเสื้อเมือง พระทรงเมืองและหลักเมือง รวมทั้งพิธีสวดสวนศติความสมัยอดีต โดยใช้พิธีลุยไฟ ดำน้ำ เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของจำเลย ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวแสดงถึงความเชื่อที่มีต่อภูติผีวิญญาณทั้งสิ้น แม้แต่สมัยกรุงสุโขทัยซึ่งศาสนาพุทธกำลังเจริญรุ่งเรือง การนับถือผีสาบก็ยังมีนิยมนั่นอยู่ ปัจจุบันในท้องถิ่นอีสานบางแห่งความเชื่อเรื่องผีก็ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนอยู่มาก (Phumisak, 1981)

พิธีกรรมในการไหว้ครูหมอลำ

การแสดงหมอลำเชื่อว่าเป็นการแสดงที่มีครูบาอาจารย์อยู่เบื้องหลังการแสดงแต่ละครั้ง ซึ่งแต่ละคณะของหมอลำจะมีการไหว้ครูที่เรียกว่า ยกอ้อ ยกครู ในแต่ละปี โดยพิธีกรรมที่จัดขึ้นจะเชิญบรมครูในสายหมอลำแต่ละคณะมาร่วมงานเพื่อให้ระลึกถึงบรมครูและแสดงถึงความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ ซึ่งในบางครั้งเรียกว่า "ยกอ้อ ยกคาย" ได้เช่นกัน ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

“ยกอ้อ ยกคาย” เป็นคำเรียกรวม ๆ ในวัฒนธรรมอีสาน บ้างเรียกว่า “ยกอ้อ” หรือ “ตั้งคาย” หมายถึง การตั้งแต่งสิ่งของเครื่องการวะเพื่อไหว้ครู โดยสิ่งของเครื่องการวะนั้นเรียกว่า “คาย” หรือ “คายอ้อ” ปรีชา พิณทอง ปราชญ์คนสำคัญแห่งแผ่นดินอีสานได้อธิบายไว้ในหนังสือประเพณีโบราณไทยอีสานของท่านว่า “ของยกครู ไม่ว่าแต่ครูธรรมดาสามัญ แม้พระบรมครูคือ พระพุทธเจ้า เมื่อเราเข้าไปไม่ว่าในกรณีใด ๆ จะต้องมีการสักการะ คือดอกไม้ธูปเทียนติดมือไปด้วย หากไม่มีก็มีมือสับนิ้วกราบแล้วยกมือขึ้นไหว้ท่าน เพียงเท่านั้นก็ถือเป็นการเคารพเทิดทูนครูไว้ในฐานะสูง สำหรับการเรียนมนต์ก็ต้องมีของบูชาครูด้วย ของบูชาครูนั้นแล้วแต่ครูจะสั่งของ บูชาครูทั่วไปได้แก่ขัน 5 ขัน 8 ขัน 5 เต็มยมีข้าวตอก 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ ประทีป 5 คู่ เทียน 5 คู่ ส่วนขัน 8 ก็เพิ่มเป็น 8 คู่ แล้วเพิ่มขึ้นผืนแพรวา เหล้าก่อง ไช้หน่วยขวย 4 ขันหมากเบ็งซ้ายขวา ส่วนเงินแล้วแต่ครูจะสั่งของทั้งหมดนี้เรียกว่า คาย” (Wongprasit, 1989)

Wongprasit (1989) ได้กล่าวว่า คำว่า “คาย” มาจากคำว่า “การวะ” ในปัจจุบันผู้เฒ่าหลายท่านยังมีคำพูดติดปากว่า “คาย-ระ-วะ” จึงพูดย่อ ๆ ว่าคาย หมายถึงสิ่งของที่จัดเตรียมไว้สำหรับแสดงความคารวะต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือครูอาจารย์ ซึ่งหากจะพิจารณาจากหลักการวะ 6 ที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ปยุตโต) ได้รวบรวมไว้ในพจนานุกรม

พุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม อธิบายไว้ว่า “การวะ” หรือ คารวตา 6 (ความเคารพ, การถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อ หรือด้วยความหนักแน่นจริงจัง, การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้ว ปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้องด้วยความจริงใจ – reverence; esteem; attention; appreciative action)

หากพิจารณาเรื่องกายอ้อโดยผิวเผินแล้วอาจจะเข้าใจว่ากายอ้อ เป็นความเชื่อของวัฒนธรรมผีหรือพราหมณ์ ไม่เกี่ยวกับคติทางพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงบริบทโดยรวมแล้วจะพบว่า คนอีสาน-ล้านช้าง ได้นำเอาหลักคารวตา 6 นี้เข้ามารวมอยู่ด้วย จะสังเกตได้จากจำนวนเลข 6 ที่หมายถึงสิ่งที่ต้องการวะ 6 อย่างในทางพุทธศาสนา ที่ถูกกำหนดเป็นเงินค่ากาย หรือจำนวนสิ่งของในกายอ้อ เช่น กายในพิธีการเสด็จหาคู่ครองที่เรียกว่า “เสียดสายมึงสายแนน” ได้กำหนดให้มีกายหรือเครื่องการวะ ประกอบด้วย “ขัน 5 ขัน 8 เงิน 6 สลึง ชินผืน แพรว หล้าก่อง ไข่น่วย สร้อย แหวน หวี แป้ง น้ำอบ น้ำหอม” หรือเงินค่ากายในการทำนํ้ามนต์หัวใจโพชมงค์ เพื่อรดให้กับผู้เป็นไข้ให้หาย ได้กำหนดให้มีกายหรือเครื่องการวะ ประกอบด้วย “ขัน 5 เงิน 6 บาท เทียนเวียนรอบศีรษะ” เป็นต้น

ในยุคโลกาภิวัตน์ที่สิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสอันถาโถมจากนานาทัศนะที่เข้ามากระทบต่อมุมมองของคนไทย พิธีการยกอ้อยอวย ไหว้ครูบูชาคุณจึงถูกทำลาย มีคำถามมากมายว่ายังจำเป็นที่จะต้องใช้ พิธีกรรมยกอ้อยอวยอย่างไรในโลกใบเก่าเพื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์อีกต่อไปหรือไม่ เพราะหลายเรื่องทำไปโดยไม่มีครูก็สามารถเกิดประสิทธิผลเชิงประจักษ์ได้ดังขึ้นมาได้ ประเด็นทำลายเหล่านี้หากไม่พิจารณาหาคำตอบ อาจจะทำให้โลกอดีตกับโลกปัจจุบันแยกออกจากกันอย่างไม่มียานเชื่อมติดก็เป็นได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดเป็นการแสดงโดยใช้กระบวนการสร้างสรรค์

วิธีการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากประชากรและกลุ่มเป้าหมายจำนวน 20 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย ประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ (Key Informant) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) และกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (General Informant) โดยการเลือกแบบเจาะจง

1.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informant) จำนวน 5 คน กลุ่มนี้ต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้เชิงลึกในด้านความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งประกอบด้วย นักวิชาการ ปราศญ์ชาวบ้าน

1.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) จำนวน 5 คน กลุ่มนี้ต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้หมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย ซึ่งประกอบด้วย นักร้อง นักแสดง

1.3 กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (General Informant) จำนวน 10 คน กลุ่มนี้ต้องเป็นบุคคลที่เป็นผู้รับชม โดยการเลือกแบบเจาะจง เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย

2. ระยะเวลาในการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านระยะเวลาและขั้นตอนในการวิจัยเป็นเวลาจำนวน 1 ปี นับตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2566 - เดือนเมษายน พ.ศ. 2567

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือที่ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ (Interview) และแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย ซึ่งมีรายละเอียด คือ

3.1 แบบสัมภาษณ์ (Interview) สามารถแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ซึ่งผู้วิจัยใช้สัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลด้านความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย โดยใช้เครื่องมือนี้กับกลุ่มผู้รู้ (Key Informant) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) และกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (General Informant) เพื่อเป็นการเก็บข้อมูลความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย โดยใช้วิธีการจดบันทึก การถ่ายวีดิทัศน์ การถ่ายภาพ และการบันทึกเสียง และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) ใช้สัมภาษณ์แบบเปิดกว้างโดยไม่จำกัดคำตอบ โดยใช้กับทั้ง 3 กลุ่มรวมด้วย ทั้งกลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง

3.2 แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้การพูดคุยสนทนาแบบสนทนากลุ่มซึ่งเน้นการสนทนา ถกเถียง อภิปรายของบุคคลที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์ โดยสนทนากับกลุ่มผู้ปฏิบัติ กำหนดกลุ่มสนทนา 5 คน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแยกตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อที่จะสามารถตอบคำถามงานวิจัยตามที่ได้กำหนดไว้ โดยมีวิธีการเก็บข้อมูล 2 ลักษณะ ประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยการจัดทำหนังสือและติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นการศึกษาเอกสารที่มีประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครู หมอลำแมงต๋มเต่าไทเลยระหว่างปี 2539 - 2567 ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากเอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ บทความ วารสาร ที่ได้จากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ หนังสือตำราจากห้องสมุดของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ รวมถึงรวบรวมข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม มีลำดับขั้นตอน คือ จัดทำหนังสือและติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งหนังสือพร้อมติดต่อประสานงาน นัดหมายกำหนดการในการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำนวน 20 คน จากกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และผู้ที่เกี่ยวข้อง และการเก็บข้อมูลภาคสนามอยู่ระหว่างวันที่ 1 - 30 กันยายน 2567 โดยใช้เครื่องมือในการสัมภาษณ์ คนละ 30 นาที ใช้การนัดล่วงหน้า 1 วัน ต่อ 2 คน ทั้งหมด 10 คน และสนทนากลุ่ม 1 ชั่วโมง จำนวน 10 คน กระบวนการสนทนากลุ่มเริ่มจากการชมการแสดงร่วมกับชาวบ้านก่อน จากนั้นทำการนัดแนะเพื่อการสนทนา ถกเถียง อภิปรายของบุคคลที่มีความรู้ หรือมีประสบการณ์ จากข้อคำถามสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพแล้ว

4.3 นำข้อมูลที่ได้จากการลงสนามมาวิเคราะห์และตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วนสมบูรณ์ หากพบข้อบกพร่องหรือข้อมูลไม่ครบถ้วน ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองอีกครั้ง จนกว่าข้อมูลจะมีความถูกต้องสมบูรณ์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ การวิจัยรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยนำข้อมูลเหล่านั้นมาเรียบเรียงตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และพรรณนาข้อมูลเหล่านั้นออกมาโดยอิงความเป็นจริง

ผลการวิจัย

1. พิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลย

พิธีกรรมไหว้ครูหมอลำเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีความสำคัญในสังคมของหมอลำ โดยเฉพาะหมอลำแมงตับเต่าไทเลย ผู้ประกอบพิธีกรรมมักจะเป็นบุคคลที่มีความรู้ในประเพณีและวัฒนธรรมของหมอลำแมงตับเต่าไทเลย เช่น ศิลปินที่มีประสบการณ์ในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครู ซึ่งรวมถึงการเตรียมพื้นที่สำหรับจัดพิธี การจัดเตรียมเครื่องคาย และการเชิญชวนผู้เข้าร่วมการไหว้ครูเป็นการแสดงความเคารพต่อครูบาอาจารย์ที่สอนศิลปะการแสดงหมอลำแมงตับเต่า (ผู้ให้ข้อมูล กลุ่มผู้รู้ คนที่ 1, 4)

1.1 เครื่องประกอบพิธีกรรม ก่อนการประกอบพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลย ขึ้นเตรียมการก่อนประกอบพิธีกรรม จะทำก่อนการแสดงประมาณ 1 ชั่วโมง นักแสดงมีความเชื่อว่าครูจะช่วยอวยชัย دلใจให้ร้อง ให้รำ และให้การแสดงราบรื่น จึงต้องมีพิธีกรรมการไหว้ครูก่อนขึ้นแสดงทุกครั้ง โดยกล่าวการไหว้เป็นภาษาถิ่น ซึ่งจะจัดเตรียมเครื่องไหว้ต่าง ๆ 10 อย่าง ได้แก่ 1) เหล้า 1 ขวด 2) แป้งหอม 1 กระป๋อง 3) น้ำหอมไทย 1 ขวด 4) ไข่ไก่ต้ม 1 ฟอง 5) ด้ายขาว 1 ใจ 6) เทียนขี้ผึ้งหนักหนึ่งบาท 1 คู่ เทียนเล็ก 5 คู่ 7) ธูปหอม 3 ดอก 8) ดอกไม้ 5 คู่ 9) ผ้าขาวใหญ่ 1 วา และ 10) เงิน 12 บาท

Figure 1 The picture shows 10 items of offerings to teachers.

Note. From Wirachai Kaeomat

1.2 ภาษาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม การไหว้ครูหมอลำแมงต๋ำเต้าไทเลย มักจะใช้ภาษาท้องถิ่นไทเลยในการประกอบพิธี เพื่อแสดงถึงความเคารพและสำนึกในคุณูปการของครูที่สอนศาสตร์การแสดงหมอลำแมงต๋ำเต้าไทเลย อาจมีการใช้บทสวดหรือคำทำนองที่ร้อยเรียงให้ไพเราะเพื่อสื่อความรู้สึก ความหมาย และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ลึกซึ้งในระหว่างประกอบพิธีไหว้ครู ตลอดจนเป็นการสร้างบรรยากาศที่น่าเคารพในพิธีกรรม นอกจากนี้ ยังมีการแสดงศิลปะการฟ้อนรำและร้องเพลงที่แสดงออกถึงความ เป็นเอกลักษณ์ของหมอลำแมงต๋ำเต้าไทเลย (ผู้ให้ข้อมูล กลุ่มผู้รู้ คนที่ 2, 3, 5)

1.3 สัญลักษณ์ที่ใช้สื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋ำเต้าไทเลย (ผู้ให้ข้อมูล กลุ่มผู้ปฏิบัติ คนที่ 1, 2, 3, 4, 5)

1.3.1 เหล้า ที่ใช้เป็นเครื่องบูชาในพิธียกกายอ้อ สันนิษฐานว่าใช้เหล้าอาจกล่าวได้ว่าส่วนหนึ่งมาจากพื้นฐานการดำรงชีวิตของชาวอีสาน โดยเฉพาะศิลปินจะนิยมชมชอบการดื่มเหล้าเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้การใช้เหล้าในพิธียกอ้อของศิลปินพื้นบ้านมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ครูเบื่องบนได้ดื่มกินเพราะเป็นสิ่งที่เคยชื่นชอบในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ การใช้เหล้าในพิธียกอ้อจึงมีผลต่อ

ความมั่นใจของศิลปินว่าเมื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่ตนนับถือบังเกิดความพึงพอใจแล้วจะบันดาลให้การแสดงเกิดความสนุกสนานจนเป็นที่นิยมชมชอบของผู้ชม

1.3.2 แบ่งผู้หนึ่งกระป๋อง สื่อถึงการบูชาครูด้วยรูปกายที่สะอาดสวยงามพร้อมกับจิตใจอันบริสุทธิ์ดั่งสีขาวของแบ่ง โดยทั่วไปศิลปินพื้นบ้านหมอลำแมงต๋มแต่ไทยเลยเชื่อกันว่าหากใช้แบ่งปะหน้าหรือประพรมลงบนเครื่องดนตรีก่อนการแสดง ครูเทวดาจะสะกดให้ผู้ชมเกิดความพึงพอใจและหลงใหลในการแสดง ศิลปินบางท่านยังลงคาถากำกับในขณะประแป้งโดยเชื่อว่าจะทำให้เป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม อีกนัยหนึ่งการประแป้งเป็นการใส่ใจในรายละเอียดต่าง ๆ และเสริมเติมแต่งในการแต่งตัวของศิลปินเพื่อให้เกิดความสวยงามเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้ชม

1.3.3 น้ำหอมหนึ่งขวด มีจุดประสงค์คล้ายกับการใช้แบ่งผู้หนึ่งเพื่อเพิ่มกลิ่นหอมให้มีสีสันบรรยากาศในการแสดงหรือเอาไว้ประพรมน้ำมันต์ใส่เครื่องดนตรีและอุปกรณ์การแสดง

1.3.4 ไขไก่ต้มสุกหนึ่งพอง การใช้ไขไก่ในเครื่องกายอ้อของศิลปินหมอลำแมงต๋มแต่ไทยเลย ไขถือเป็นสิ่งบริสุทธิ์ที่ถูกห่อหุ้มอย่างดีด้วยเปลือกที่เปราะบางต้องการการดูแลรักษาอย่างทะนุถนอมมิให้แตกร้าวก่อนฟักออกมาเป็นตัว จึงเป็นสัญลักษณ์แทนการเริ่มต้นความรู้ของผู้เรียนและยังหมายถึงการทำให้บริสุทธิ์ดั่งเช่น สีขาวของไข

1.3.5 ด้ายขาว 1 ใจทำมาจากฝ้าย มักนำมาผูกเป็นสัญลักษณ์สายสัมพันธ์ของนักแสดงและสื่อถึงความบริสุทธิ์เหมือนสีขาวของด้าย

1.3.6 เทียนขี้ผึ้งหนึ่งคู่ ศิลปินเชื่อว่าเทียนที่ไขบูชาพระรัตนตรัยนั้นต้องเป็นเทียนที่บริสุทธิ์ ดังนั้น การจัดเทียนที่เป็นคู่ไว้ในเครื่องกายอ้อหมายถึงการบูชาพระธรรมและพระวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นมงคลตามหลักความเชื่อทางพุทธศาสนา

1.3.7 รูปหอมสามดอก การบูชาด้วยรูปเชื่อกันว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเคารพบูชาพระรัตนตรัยในพระพุทธศาสนา ที่ประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ หรืออีกนัยหนึ่งเชื่อว่ารูปเป็นการบูชาคุณของพระพุทธเจ้าสามประการ อันประกอบไปด้วย พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ

1.3.8 ชันห้า ชันในภาษาถิ่นอีสานหมายถึงพานหรือภาชนะ อาจทำด้วยโลหะ ไม้ไผ่ หรือหวายที่สานขึ้นสำหรับตั้งเครื่องบูชา ศิลปินนิยมใช้งานหรือถาดรองเนื่องจากหาได้ง่ายและสะดวกแก่การใช้งาน ชันในพิธียกคาย้อจำแนกเป็นชันห้าและชันแปด มีความแตกต่างกัน ชันห้าหมายถึงเครื่องสักการบูชา ประกอบด้วย รูป เทียน และดอกไม้อย่างละห้าคู่ ส่วนชันแปดหมายถึง เครื่องสักการบูชา ประกอบด้วย รูป เทียน และดอกไม้อย่างละแปดคู่ ชันแปดมักใช้ในการบูชาที่สูงขึ้นไป เช่น บูชาพระรัตนตรัย หรือครูบาอาจารย์ในระดับที่สูงกว่า ในพิธีไหว้ครูหมอลำแมงตบเต้าไทเลยจะใช้ชันห้าที่สันนิษฐานได้ว่าได้รับแนวความคิดมาจากเรื่องชันห้า หรือเบญจขันธ์อันกล่าวถึงองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์โดยแสดงออกเป็นห้ากองตามหลักพุทธศาสนา ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

1.3.9 ผ้าขาวหนึ่งวา ความเชื่อในการใช้ผ้าเป็นหนึ่งในเครื่องคาย้อสันนิษฐานว่ารับมาจากวัฒนธรรมของชาวอินเดียโบราณ กล่าวคือผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์มักนิยมห่มผ้าเฉียงบนบ่าซ้าย โดยเปิดบ่าขวาไว้สำหรับใช้มือและใช้บ่าขวาสักการะเทพเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับคตินิยมของชาวไทยพุทธเนื่องจากชาวไทยเชื่อว่าทิศทักษิณเป็นทิศสถิตของครู เพราะฉะนั้นการหันหน้าสู่ทิศตะวันออกของบ่าขวาก็เปรียบเสมือนที่สถิตของครูและใช้ผ้าสีขาวหรือผ้าถุงขาวเพื่อแสดงถึงการรักษาความบริสุทธิ์ การมอบผ้าขาวจึงหมายถึงการสักการบูชาด้วยจิตอันบริสุทธิ์ของผู้บริสุทธิ์

1.3.10 เงินเหรียญจำนวน 12 บาท ชาวอินเดียโบราณนิยมใส่น้ำใน ถาดเพื่อเป็นการบูชาเทพเจ้าและขอพรให้เกิดความร่ำรวยและการใช้เงินใน พิธียกคายอ้อนนั้นเป็นการแสดงถึงความต้องการให้ครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้รับ ทรัพย์สินไว้ใช้ จึงบูชาด้วยเงินเช่นเดียวกันกับชาวอินเดียตามที่กล่าวมา

1.4 ลำดับการไหว้ครู การประกอบพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมง ตับเต่าไทเลย และขั้นตอนการแสดงหมอลำแมงตับเต่าไทเลย ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน มีดังนี้

1.4.1 ขั้นตอนเตรียมการพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง เป็นการเตรียม เครื่องประกอบพิธีกรรม 10 อย่าง ได้แก่ เหล้า 1 ขวด แป้งหอม 1 กระป๋อง น้ำหอมไทย 1 ขวด ไขไก่ต้ม 1 ฟอง ด้ายขาว 1 ใจ เทียนขี้ผึ้งหนักหนึ่งบาท 1 คู่ เทียนเล็ก 5 คู่ รูปหอม 3 ดอก ดอกไม้ 5 คู่ ผ้าขาวใหญ่ 1 วา และ เงิน 12 บาท

1.4.2 ขั้นตอนประกอบพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลย เริ่มต้นด้วย

ขั้นที่ 1 หัวหน้าคณะจะจุดธูปเทียนบูชาครู เพื่อครู อาจารย์ และสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ช่วยดลบันดาลให้ผู้แสดงแสดงได้ดีสมบทบาท ทั้งการฟ้อน การร้อง และการเจรจา จนทำให้คนดูเกิดความประทับใจ เมื่ออธิษฐานเสร็จ หัวหน้า คณะจะเอาแป้งหอม กับน้ำหอมแจกจ่ายให้ทุกคนประพรมหน้า และชวนให้ ทุกคนได้ดื่มหรือจิบเหล้า เพราะเชื่อว่าของที่ยกครูแล้วเป็นของที่มีเสน่ห์แล้ว เก็บเครื่องยกครูไว้ในที่ที่เหมาะสม จากนั้นจึงเริ่มการแสดง โดยกล่าวเป็นภาษา ถิ่น ดังนี้

“ขอให้เทวดาฟ้าดินทั้งหลาย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทั้งปวง จงดลบันดาลให้การแสดงแมงต๋บเต้าของเฮา ให้เป็นที่ชื่นชนให้เป็นที่รู้จัก ให้ทุก ๆ คนได้ยินได้รู้ เพราะว่าทางคณะแมงต๋บเต้าของเฮานี้อยู่กับสืบสานศิลปะการแสดงพื้นบ้านของเฮา ขอให้บูรพาจารย์ผู้ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาทุกผู้ทุกคน พวกข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมเอากัน ไม่ เงิน ขอให้การแสดงของเฮา อย่าให้ผิดให้พลาด ขอให้ทุกผู้ทุกคนอยู่ร่วมกับช่วยกัน รักษาวัฒนธรรมพื้นเมืองของเฮา ให้อยู่ต่อ ๆ ไป ขอให้ทุกคนมีความพร้อมเพรียงมีความสามัคคีในหมู่คณะ บ่ให้ผิดให้พลาด บ่ให้ขาดให้พร่อง ให้อยู่ร่วมกันสมานสามัคคีทุกผู้ทุกคนที่อยู่ที่นี่เทอญ”

Figure 2 The picture shows paying homage to the teachers before the performance

Note. From Wirachai Kaeomat

ขั้นตอนที่ 2 นักดนตรีจะเล่นดนตรีเพื่อโหมโรงเป็นสัญญาณให้นักแสดงเตรียมตัวขึ้นแสดง และในขณะเดียวกันก็เป็นการเชิญชวนให้ผู้ชมที่อยู่ละแวกใกล้ ๆ หรือคนที่ต้องการดูการแสดงเข้ามาชมการแสดงพร้อม ๆ กันเพลงที่พบในการแสดงแมงต๋บเต้า มี 6 เพลง คือ

1) เพลงโหมโรง เมื่อทำการไหว้ครูเสร็จเรียบร้อยแล้ว นักดนตรีจะบรรเลงเพลงโหมโรงเป็นเพลงแรกก่อนที่หัวหน้าคณะจะออกมากล่าวเรื่องย่อและเริ่มการแสดง เป็นการเชิญชวนให้ผู้ที่อยู่บริเวณนั้นได้ทราบว่ากำลังจะมีการแสดงแมงต๋มเต่า เพลงโหมโรงของคณะศิลปบัณฑิตเป็นการนำเพลงที่ใช้ในการบรรเลงประกอบการแสดงแมงต๋มเต่ามาบรรเลงต่อเนื่องกัน โดยไม่ได้เรียงว่าต้องใช้เพลงใดก่อนหลัง แล้วแต่ละคนจะเป็นผู้ขึ้นเพลง แต่จะบรรเลงให้ต่อเนื่องกันเมื่อเพลงหนึ่งจบจะขึ้นเพลงใหม่ทันทีนับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของวง เพลงที่ใช้บรรเลง ได้แก่ เพลงนางนาค เพลงสร้อยสนตัด และเพลงอกระบำ

2) เพลงอกระบำ จะใช้บรรเลงประกอบการแสดงอกระบำ ซึ่งเป็นการแสดงชุดแรกก่อนที่จะเริ่มดำเนินเรื่องราวโดยมีทำนองไม่เร็วมาก

3) เพลงนาค เป็นเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงและบรรเลงเวลาตัวละครนางรำทำการแสดง 2 ช่วง ช่วงแรกตอนออกมาจากเวทีเพื่อจะแสดงแต่ละฉาก และอีกช่วงใช้บรรเลงเมื่อนางรำขับร้องเสร็จ เมื่อบรรเลงจบเพลงระนาดจะกรอเสียงเพื่อส่งสัญญาณให้ผู้แสดงเตรียมขับร้องเพลงต่อไป

4) เพลงสร้อยสนตัด เป็นเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงและบรรเลงเวลาตัวละครตัวพระ ทำการแสดง 2 ช่วง ช่วงแรกตอนออกมาจากเวทีเพื่อจะแสดงแต่ละฉาก และอีกช่วงใช้บรรเลงเมื่อนางรำขับร้องเสร็จ เมื่อบรรเลงจบเพลง ระนาดจะกรอเสียงเพื่อส่งสัญญาณให้ผู้แสดงเตรียมขับร้องเพลงต่อไป โดยนักดนตรีจะสังเกตว่าถ้าผู้แสดงร้องว่า "แท่นั่ว" ต้องรับด้วยเพลงสร้อยสน

5) เพลงเชิด ใช้สำหรับตัวละครเดินทางไกลด้วยการวิ่ง หรือขี่ม้า และใช้ตอนตัวละครต่อสู้กัน

6) เพลงลำแคน ในอดีตที่มีแคนจะเป็นการเต้นสด ขณะที่เป่าแคนจะต้องใช้ไหวพริบในการด้นกลอนตามคำร้องของผู้แสดง โดยผู้แสดงจะร้องเป็นทำนองหมอลำเพื่อขอบคุณผู้ชมในช่วงสุดท้ายของการแสดง เพลงลำแคน

มีจังหวะสนุกสนาน นักแสดงทุกคนออกมารำด้านหน้า และกล่าวคำขอบคุณ
และอำลาผู้ชม ปัจจุบันเป็นการเล่นดนตรีคลอตอนกล่าวคำขอบคุณ

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงแมงตับเต่าในปัจจุบัน ได้แก่
ระนาด กลอง ฉิ่ง ฉาบเล็ก และพิณ

Figure 3 The picture shows musical instruments used in Mor Lam Mang Tap Tao Tai Loei.

Note. From <https://fliphtml5.com/vuosi/laow/basic>

ขั้นตอนที่ 3 เมื่อถึงเวลาเริ่มการแสดงจะมีการเกริ่นนำเรื่องย่อที่จะ
ทำการแสดง เรื่องที่นิยมแสดง เช่น เรื่องท้าวโศภิต ท้าวลิ้นทอง กาพะเกด
(นางมณีจันทร์) ท้าวสุริวงศ์ จำปาสีตัน นางแตงอ่อน ท้าวลิ้นทอง การแสดง
แมงตับเต่าไทเลยนั้นแฝงด้วยคติธรรมและความเชื่อ มักแสดงในงานบุญออก
พรรษาที่วัด งานประเพณีบุญหลวง งานผีตาโชน งานบุญแจกข้าว ขั้นตอนนี้
หัวหน้าคณะจะกล่าวเรื่องย่อให้ผู้ชมทราบเรื่องราวที่จะแสดงว่าเป็นอย่างไร
และมีความน่าสนใจอย่างไร เพื่อให้ผู้ชมคอยติดตามการแสดงจนจบเรื่อง
ซึ่งเป็นการจูงใจให้ผู้ชมได้รับความสนุกสนาน และลุ้นในการแสดงทุกฉากทุกตอน

Figure 4 The picture shows the introduction of the troupe leader.

Note. From Wirachai Kaeomat

ขั้นตอนที่ 4 การเริ่มออกระบำ ดนตรีจะบรรเลงเพลงออกระบำ เพื่อให้ผู้แสดงออกมาระบำตามจังหวะดนตรีตามเนื้อเรื่องที่ได้ดำเนินเรื่องไว้ คณะหมอลำไทเลยออกมาขับลำแมงต๊อบเต่า โดยใช้แคนและซอบังคลอเสียง ลำ พากย์ เจริญกันออกรส บ้างก็แสดงทำนองเดินดง ชมธรรมชาติในนาชนิด

Figure 5 The picture shows a woman's costume, wearing a local sarong with a draped shoulder cloth.

Note. From <https://www.thaipost.net/main/detail/46227>

Figure 6 The picture shows a set of male characters wearing a chong kraben and decorated with magnificent necklaces.

Note. From <https://www.thaipost.net/main/detail/46227>

ขั้นตอนที่ 5 จากนั้นดำเนินการแสดงตามท้องเรื่อง นักดนตรีและนักแสดงจะแสดงตามท้องเรื่องในตอนนั้น ๆ จนจบตอน

Figure 7 The picture shows the performance according to the story.

Note. From Wirachai Kaeomat

ขั้นตอนที่ 6 เมื่อแสดงเสร็จแล้ว นักแสดงจะออกมากล่าวขอบคุณผู้ชมและจบการแสดงหรือที่เรียกว่า ลาโรง เมื่อแสดงจบตอนนั้น ๆ แล้วนักแสดงทั้งหมดจะออกมาด้านหน้าเวทีเพื่อทำการลำแคน โดยนักแสดงจะขับร้องเพลงเพื่อขอบคุณผู้ชม ศาสตร์ศิลป์ล้ำค่านี้ยังรวมถึงเครื่องแต่งกายของหมอลำไทเลย ที่แสดงถึงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมอลำ ตัวละครชายจะสวมเครื่องประดับศีรษะ เรียกว่ากระโจม หรือขญาหรือมงกุฏของภาคกลาง ทำจากวัสดุต่าง ๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น กระดาษ ใบลาน หรือสังกะสีประดับประดาด้วยดินเงินดินทอง นิยมนุ่งผ้าพันขาไก่หรือโจงกระเบนกับเสื้อคอปิด พร้อมประดับด้วยสร้อยสังวาล ส่วนตัวละครหญิงมักสวมผ้าขึ้นพื้นเมืองมีเชิง เสื้อแขนกระบอก พาดด้วยสไบสีสันทวยงาม

รูปแบบพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลย สำหรับผู้สอน ผู้บอกบท ผู้สอนท่ารำ ผู้สอนดนตรี หัวหน้าคณะ นักแสดง และนักดนตรีที่ร่วมพิธีก่อนการแสดงมีขั้นตอนโดยสรุปคือ เตรียมการ ประกอบพิธีตรวจกายไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลย เตรียมพร้อมในการแสดงให้ผู้คนได้รับชมจนจบตอน

2. ความเชื่อพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลย

2.1 ความเชื่อเรื่องการห้ามยืมในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลย ในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลย เป็นธรรมเนียมที่สำคัญและถือว่าเป็นพิธีกรรมที่ศิษย์ให้ความเคารพ เทิดทูนครูบาอาจารย์ผู้ถ่ายทอดสรรพวิชาความรู้ให้กับศิษย์ การก้มไหว้แทนการยืมเป็นการแสดงถึงความเคารพอย่างสูงต่อครูบาอาจารย์ ทำให้ผู้แสดงหรือผู้ที่มาร่วมพิธีแสดงถึงความนอบน้อมและหวงแหน และทำให้บรรยากาศในพิธีนั้นมีความเป็นทางการและศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้ผู้ร่วมพิธีเกิดสมาธิและจิตใจที่สงบ การไหว้ครูเป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณ การยืมไหว้จะไม่เพียงแต่ทำให้ดูไม่เหมาะสม แต่ยังเสี่ยงต่อการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

การแสดงถึงความเคารพในศิลปะการแสดงหมอลำ หมอลำ ไม่ได้หมายถึงเพียงครูผู้สอนเท่านั้น แต่ยังหมายถึงศิลปินทุกคนที่มีส่วนร่วมในงาน แม้กระทั่งผู้ชมก็ถือเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องเคารพต่อศิลปะนี้ การไม่ยืนไหว้ครูจึงเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพื่อรักษาความเคารพและความศักดิ์สิทธิ์ที่หมอลำไทเลยมียาวมาอย่างต่อเนื่อง (ผู้ให้ข้อมูล กลุ่มผู้รู้ คนที่ 2, 3)

2.2 ความเชื่อเรื่องการห้ามบูชาด้วยดอกไม้แดงในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่า การห้ามบูชาด้วยดอกไม้แดงในพิธีไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลานั้น มีความเชื่อและเหตุผลทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความหมายและสัญลักษณ์ของสีต่าง ๆ โดยเฉพาะสีแดงที่มักมีความหมายที่หลากหลายและซับซ้อน เหตุผลหลักที่ห้ามบูชาด้วยดอกไม้แดง มีดังนี้ สีแดงเป็นสีแห่งความตาย ในความเชื่อสีแดงมักมีความเกี่ยวข้องกับความตาย การสูญเสีย และสิ่งที่เป็นอัปมงคล ดังนั้น การนำดอกไม้สีแดงไปใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอพรหรือความเจริญก้าวหน้า จึงถือเป็นการนำสิ่งที่ไม่เป็นมงคลเข้ามาในพิธี และสีแดงยังหมายถึงราคา ซึ่งอาจถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูบาอาจารย์ อีกทั้งสีแดงเป็นสีแห่งความโกรธ ความรุนแรง และความเกลียดชัง ซึ่งเป็นอารมณ์ที่ไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในพิธีกรรมของหมอลำแมงตับเต่า หมอลำแมงตับเต่าเป็นศิลปะการแสดงที่มีความเชื่อและพิธีกรรมเฉพาะตัว ซึ่งอาจมีข้อห้ามหรือข้อกำหนดในการใช้สีสันทันที่แตกต่างไปจากความเชื่อทั่วไป ดังนั้น การห้ามบูชาด้วยดอกไม้แดงในพิธีไหว้ครูหมอลำแมงตับเต่าไทเลานั้น เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน และเป็นความเชื่อเฉพาะของหมอลำแมงตับเต่าเอง การปฏิบัติตามข้อห้ามนี้จึงเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อครูบาอาจารย์และความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม ความเชื่อและพิธีกรรมทางวัฒนธรรม (ผู้ให้ข้อมูล กลุ่มผู้รู้ คนที่ 1, 5)

2.3 ความเชื่อเรื่องการห้ามเคลื่อนย้ายเครื่องบูชา ความเชื่อเรื่องการห้ามย้ายเครื่องบูชานั้นก็ถือเป็นสื่อกลางที่เชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับโลกวิญญาณ การจัดวางเครื่องบูชาในตำแหน่งที่ต้องตามพิธีกรรม จะเป็นการเปิดช่องทางให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการนิมนต์มาประทับหรือให้พรแก่ผู้ประกอบพิธี การจัดวางเครื่องบูชาในตำแหน่งพื้นที่ที่กำหนดไว้ จะถือเป็นการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาชั่วคราว การเคลื่อนย้ายอาจทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่นั้นได้ และการเคลื่อนย้ายเครื่องบูชาอาจถูกมองว่าเป็นการไม่ให้เกียรติและไม่เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการนิมนต์มา และยังเพื่อเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม การสืบทอด การปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อบรรพบุรุษและการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังนั้น การห้ามเคลื่อนย้ายเครื่องบูชาในพิธีไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย ไม่ใช่เพียงแค่ความเชื่อ แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม (ผู้ให้ข้อมูล กลุ่มผู้รู้ คนที่ 3, 4)

3. ความสัมพันธ์ พิธีกรรม และความเชื่อของพิธีการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลย

ความสัมพันธ์ความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลยแสดงถึงองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และปราชญ์ชาวบ้าน ความเชื่อในพิธีกรรม ได้นำ 3 สิ่งนี้ถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมใช้ในการแสดงพื้นบ้านของชาวจังหวัดเลย ประกอบด้วย การขับร้อง (ลำ) ฟ้อนรำ ประกอบดนตรีเป็นเรื่องราวจากวรรณกรรมท้องถิ่นคล้ายหมอลำหมู่ของชาวอีสานทั่วไป ซึ่งสามารถใช้รักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วย พร้อมทั้งให้ความบันเทิงใจ ผู้ชมการแสดงจึงได้รับทั้งความสนุกสนานและข้อคิดสอนใจให้ได้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน นอกจากนี้จะเป็นการขับลำเพื่อให้เกิดความสนุกสนานแล้ว ยังเป็นการรักษาโรค การสร้างขวัญกำลังใจ การสื่อสารกับพลังลี้ลับ ที่ใช้ตัวผู้ขับลำหรือฟ้อนรำเป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับพญางาน

ผีฟ้า หรือวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในการฟ้อนและขับลำ ความเชื่อได้นำมาสู่พิธีกรรม “แมงต๋บเต่า” และนาฏกรรมที่นำมาประกอบใน พิธีนั้นมีความสัมพันธ์ ใน 4 มิติ ได้แก่ 1) มิติสังคมและชุมชนของชาวไทยเลย เป็นความสัมพันธ์ด้านสังคมที่สะท้อนการปฏิบัติต่อกัน เกิดความเป็นน้ำหนึ่ง อันเดียวกัน ให้ความสำคัญในระบบเครือญาติเป็นอย่างมาก ได้รับการ ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ นอกจากจะเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการแสดง ความเพลิดเพลินแล้วยังเชื่อว่าสามารถรักษาอาการป่วยให้หายดี แล้วยังเป็น การเล่นเพื่อให้เกิดความบันเทิง สนุกสนาน ชาวไทยเลยจะมาร่วมพิธีกันเป็น จำนวนมาก เสียงเพลงของวงดนตรีการบรรเลงเพลงในจังหวะที่เร่งเร้า ดังอึกทักเป็นการบอกให้รู้ว่าพิธีกรรม “แมงต๋บเต่าได้เริ่มขึ้นแล้ว” ผู้มาร่วม พิธีกรรมที่หัวเราะหัวร้องด้วยความขบขัน ชำชื่น สนุกสนาน เมื่อมีการรำใน แต่ละฉาก พิธีกรรม หรือจากการที่แมงต๋บเต่าได้เลียนแบบอากัปกิริยา ท่าทาง เป็นนาฏกรรมหรือพฤติกรรมแปลก ๆ ของเรื่องต่าง ๆ ที่แสดงออกมา เห็นได้ในทุกขั้นตอนของพิธีกรรม 2) มิติการประกอบอาชีพและการทำมาหา กิน เป็นความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตในด้านอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร ชาวไทยเลยในชุมชนยึดการทำนาปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก สร้างรายได้และ เลี้ยงปากท้อง นาฏกรรมที่พบในพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งแมงต๋บเต่า ผีตาโขน จึงเกิดขึ้นในลักษณะการเลียนแบบพิธีการจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจดินฟ้าอากาศ โดยไม่เข้าใจสาเหตุ มีพิธีกรรมอ่อนน้อมขอความ ช่วยเหลือบูชาคุณให้เกิดสิริมงคล 3) มิติการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ เป็นความสัมพันธ์ที่สะท้อนวิถีชีวิตชาวไทยเลยบนพื้นฐานคติความเชื่อต่อสิ่ง เหนือธรรมชาติ เกิดเป็นคุณธรรมของตัวบุคคล เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต ตั้งแต่บรรพชน พิธีกรรม “แมงต๋บเต่า” เชื่อมโยงความเชื่อ พิธีกรรม และ นาฏกรรมการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ สัมพันธ์กับวิถีความเป็นอยู่ คุณความดี ความถูกต้องในการดำเนินชีวิตที่เปรียบเสมือนเป็นวัฒนธรรมของ ชาวไทยเลย ผ่านกาย วาจา จิตใจแต่ละบุคคล มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของ

ชาวไทยเลย 4) มิติสายสัมพันธ์กับบรรพบุรุษและเครือญาติ ซึ่งในพิธีกรรมแมงต๋บเต่า สะท้อนถึงความสัมพันธ์ชาวไทยเลยในชุมชนอย่างเด่นชัด ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลที่สัมพันธ์ระหว่างบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วหรือที่ยังมีชีวิตอยู่ แสดงให้เห็นว่าลูกหลานรุ่นปัจจุบันต้องทำหน้าที่ของตนเพื่อคนรุ่นต่อไปจะเห็นในการประเพณี ปฏิบัติของให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ที่ดีและแน่นแฟ้นมาก รักและผูกพันในครอบครัวปรากฏให้เห็นในความเชื่อพิธีกรรม “แมงต๋บเต่า” ที่ต้องสัมพันธ์ทางสายเลือดกับวิญญาณบรรพบุรุษ เชื่อว่าหาก “แมงต๋บเต่า” ไม่ใช่สายเลือดแล้ว ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษก็จะไม่เข้ามาในร่างของการแสดงแมงต๋บเต่า ที่สำคัญต้องมีดวงจิตอันคิดถึงบรรพบุรุษ ญาติพี่น้องของตนสะท้อนความสัมพันธ์ของบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปนานแล้วแต่ลูกหลานยังเป็นห่วงและระลึกถึงอยู่เสมอ

สรุปผลการวิจัย

ความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋บเต่าชาวไทยเลย

พิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงต๋บเต่าชาวไทยเลย ประกอบด้วยผู้สอนเป็นผู้ถ่ายทอดการแสดงลำแมงต๋บเต่าไท ถือเป็นบุคคลสำคัญที่สุดที่เอารรณกรรมจากโบราณและคำบอกเล่ามาแต่งเป็นร้อยกรอง ผู้บอกบทเป็นผู้คอยบอกหรือตอบทให้กับการแสดงในกรณีที่ผู้แสดงจำบทไม่ได้ ผู้สอนทำรำเป็นผู้ออกแบบท่ารำตามเรื่องต่าง ๆ ที่มีการแสดง ผู้สอนการเล่นดนตรีซึ่งเป็นดนตรีที่ใช้เล่นในการแสดง ได้แก่ ฆ้อง ระนาด กลองตุ้ม ฉิ่ง ฉาบ พิณ ซอปี่ แคน ซอฮู้ เพลงที่พบในการแสดงแมงต๋บเต่า มี 6 เพลง คือ เพลงไหมโรง เพลงอกระบำ เพลงนางนาค เพลงสร้อยสนตัด เพลงเชิด และเพลงลำแคน ภาษาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครูหมอลำในจังหวัดเลย มักจะใช้ภาษาท้องถิ่นไทยเลยเพื่อแสดงถึงความเคารพและสำนึกในคุณูปการของครูที่สอนศาสตร์การแสดง และและภาษาถิ่นยังสื่อถึงความรู้สึกและวัฒนธรรมของท้องถิ่นในการประกอบพิธีไหว้ครูได้อย่างลึกซึ้ง โดยการใช้บทสวด คำ และ

ทำนองที่มีการร้อยเรียงให้ไพเราะ เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศที่น่าเคารพในพิธีกรรม นอกจากนี้ ยังมีการแสดงศิลปะการฟ้อนรำและร้องเพลงที่แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของหมอลำแมงด้าแต่่าไทเลย

สัญลักษณ์ที่ใช้สื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงด้าแต่่าไทเลย เช่น การใช้เหล้าในพิธียกอ้อจึงมีผลต่อความมั่นใจของศิลปินเพราะเชื่อว่าเมื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่ตนนับถือบังเกิดความพึงพอใจแล้วจะบันดาลให้การแสดงสนุกสนานจนเป็นที่นิยมชมชอบของผู้ชม การเชื่อว่าหากใช้แบ่งประหน้าหรือประพรมลงบนเครื่องดนตรีก่อนการแสดง ครูเหวตจะสะกดให้ผู้ชมเกิดความพึงพอใจและหลงใหลในการแสดงศิลปิน ส่วนไขไก่ต้มสุกหนึ่งฟองเป็นสัญลักษณ์แทนการเริ่มต้นความรู้ของผู้เรียนและยังหมายถึงการทำให้บริสุทธิ์ดังเช่นไขสีขาว เป็นต้น

ความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแมงด้าแต่่าไทเลยเป็นธรรมเนียมที่สำคัญและถือว่าเป็นพิธีกรรมที่ศิษย์ให้ความเคารพ เทิดทูนครูบาอาจารย์ ในฐานะผู้ถ่ายทอดสรรพวิชาความรู้ให้กับศิษย์ ทำให้มีข้อควรปฏิบัติสำคัญ ๆ คือ 1) การไม่วินิจฉัยครูแต่เน้นการนั่งไหว้แทน นับว่าเป็นการแสดงถึงความเคารพอย่างสูงต่อครูบาอาจารย์ ทำให้ผู้แสดงหรือผู้ที่มาร่วมพิธี แสดงถึงความนอบน้อมและหวงแหน ทำให้บรรยากาศในพิธีเกิดความเป็นทางการและศักดิ์สิทธิ์ตลอดจนช่วยให้ผู้ร่วมพิธีเกิดสมาธิและจิตใจที่สงบ 2) การห้ามบูชาด้วยดอกไม้แดงในพิธีไหว้ครูหมอลำแมงด้าแต่่าไทเลย เนื่องจาก แดงเป็นสีแห่งความตาย การสูญเสีย และสื่อถึงสิ่งที่เป็นอัปมงคล สีแดงยังมีความหมายถึงราคะ และเป็นสีแห่งความโกรธ ความรุนแรง และความเกลียดชังสี ดังนั้น การห้ามใช้ดอกไม้สีแดงในพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวข้องกับการขอพร ความเจริญก้าวหน้า นับเป็นความเชื่อที่สืบทอดมายาวนาน และเป็นความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมอลำแมงด้าแต่่าไทเลย การเว้นปฏิบัติตามข้อห้ามนี้จึงแสดงถึงความเคารพและศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม ดังนั้น การห้ามใช้ดอกไม้สีแดงในพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ เกี่ยวข้องกับ

การขอพร ความเจริญก้าวหน้า นับเป็นความเชื่อที่สืบทอดมายาวนาน และเป็นความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมอลำแม่ต๋ายแต่่า การเว้นปฏิบัติตามข้อห้ามนี้จึงแสดงถึงความเคารพและศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม 3) การจัดวางเครื่องบูชาในตำแหน่งที่ถูกต้องตามพิธีกรรมและ “ไม่ย้ายเครื่องบูชา” จะเป็นการเปิดช่องทางให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการนิมนต์มาประทับหรือให้พรแก่ผู้ประกอบพิธี การจัดวางเครื่องบูชาหรือพื้นที่ที่กำหนดไว้ จะถือเป็นการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาชั่วคราวการเคลื่อนย้ายอาจทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่นั้นได้ ซึ่งความเชื่อนี้ นับว่าเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแม่ต๋ายแต่่าไทเลย พบว่าในยุคโลกาภิวัตน์ที่สิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสอันถาโถมจากนานาทัศนะที่เข้ามากระทบต่อมุมมองของคนไทย พิธีการยกอ้อยคายไหว้ครูบูชาคุณมักทำหาย และถูกตั้งคำถามว่า ยังจำเป็นที่จะต้องใช้พิธีกรรมยกอ้อยคายอย่างโลกใบเก่าเพื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์อีกต่อไปหรือไม่ เพราะหลายเรื่องทำไปโดยไม่มีครูก็สามารถเกิดประสิทธิผลเชิงประจักษ์ได้ดังขึ้นมาได้ ประเด็นทำหายเหล่านี้หากไม่พิจารณาหาคำตอบ อาจจะทำให้โลกอดีตกับโลกปัจจุบันแยกออกจากกันอย่างไม่มีวันเชื่อมติดก็เป็นได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดเป็นการแสดงโดยใช้กระบวนการสร้างสรรค์การไหว้ครูหมอลำเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญในสังคมของหมอลำซึ่งเกี่ยวพันกับความเชื่อสำคัญ 2 เรื่อง คือ ความเชื่อเรื่องผี และเรื่องความกตัญญู ขณะเดียวกันก็มีข้อห้าม 3 ข้อ คือ 1) การไม่ยื่นไหว้ครูซึ่งแสดงออกถึงความเคารพ 2) การห้ามบูชาด้วยดอกไม้แดงในพิธีไหว้ครูหมอลำแม่ต๋ายแต่่าไทเลย เนื่องจากสีแดงเป็นสีแห่งความตาย การสูญเสีย และสิ่งที่เป็น

อัมมกมล และ3) การห้ามย่ายเครื่องบูชาที่ถือเป็นสื่อกลางที่เชื่อมต่อระหว่าง
โลกมนุษย์กับโลกวิญญาณ

ผู้ประกอบพิธีกรรมมักจะเป็นบุคคลที่มีความรู้ในประเพณีและ
วัฒนธรรมของหมอลำแม่ดงตำบลไผ่เถา เช่น ศิลปินที่มีประสบการณ์
ในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครู ซึ่งรวมถึงการเตรียมพื้นที่สำหรับจัดพิธี
การจัดเตรียมเครื่องคาย และการเชิญชวนผู้เข้าร่วมการไหว้ครูเป็นการแสดง
ความเคารพต่อครูบาอาจารย์ที่สอนศิลปะการแสดงหมอลำแม่ดงตำบล
พิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแม่ดงตำบลไผ่เถาจัดได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่มีการสืบ
ทอดต่อกันมาเป็นสัญลักษณ์แบบอย่าง que แสดงถึงความสนุกแบบมีเอกลักษณ์
และเป็นการสอดแทรกวิถีความเป็นอยู่ คุณค่าที่ดี ความถูกต้องในการปฏิบัติ
ตนตามวัฒนธรรมชาวไทเลย ผ่านกาย วาจา จิตใจแต่ละบุคคล มีอิทธิพลต่อ
ความเป็นอยู่ของชาวไทเลย ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์
ของจอร์จ เฮิร์เบิร์ต เมด ที่กล่าวว่า ความคิด ประสบการณ์ และพฤติกรรม
มีส่วนสำคัญต่อสังคมมนุษย์เป็นการสร้างความสัมพันธ์ผ่านระบบสัญลักษณ์
และสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดคือ “ภาษาสัญลักษณ์” ซึ่งไม่ได้หมายถึงวัตถุหรือ
เหตุการณ์เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการกระทำที่เกี่ยวข้องกับวัตถุและเหตุการณ์
นั้นด้วย ดังเช่น คำว่า แม่ดงตำบลไผ่เถา เป็นการแสดงหมอลำแม่ดงตำบลไผ่เถา สัญลักษณ์
เชิงภาษาของคำนี้จึงเป็นวิธีการที่มนุษย์ปฏิสัมพันธ์อย่างมีนัยยะความหมาย
กับธรรมชาติและบริบททางสังคม หากไม่มีสัญลักษณ์ จะไม่เกิดปฏิสัมพันธ์
ระหว่างมนุษย์และจะไม่เกิดคำว่าสังคมขึ้น เมื่อสัญลักษณ์นำไปสู่ปฏิสัมพันธ์
ของมนุษย์ที่ซับซ้อนมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีระบบสัญลักษณ์และ
เกิดการตีความหมายเพื่อคลายความซับซ้อน การตีความหมายและตอบสนอง
ต่อสัญลักษณ์ร่วมกัน สัญลักษณ์ร่วมจึงเป็นวิธีหนึ่งที่มนุษย์จะปฏิสัมพันธ์
ระหว่างมนุษย์ ซึ่งพิธีกรรมการไหว้ครูหมอลำแม่ดงตำบลไผ่เถาจึงถือเป็น
ตัวอย่างของการใช้สัญลักษณ์เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ และเป็นเครื่องมือ
สื่อความหมายไปยังผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม เรียกว่า การรับรู้บทบาท

หรือการที่ได้ทราบความหมาย รับรู้ความตั้งใจ และตอบสนองความรู้สึกกับผู้อื่น หลังจากที่ได้รับประสบการณ์ผ่านพิธีกรรมนี้เอง

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครู หมอลำแมงต๋มเต้าไทเลยในวัฒนธรรมการแสดงพื้นบ้าน บ้านน้ำพร ตำบลปากตม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยเท่านั้น ควรมีการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดมากขึ้น โดยเฉพาะการกระจายตัวของหมอลำแมงต๋มเต้าไทเลยที่อยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดเลย ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า หมอลำแมงต๋มเต้าไทเลยใน 2 จังหวัดอาจมีวัฒนธรรมการแสดงที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ การสำรวจข้อมูลในเชิงมานุษยวิทยาโดยเฉพาะการแต่งกาย อาจแสดงให้เห็นมุมมองที่แตกต่างออกไปจากหมอลำแมงต๋มเต้าไทบ้านน้ำพร ตำบลปากตม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ดังนั้น ควรมีการศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับการแสดงพื้นบ้านของหมอลำแมงต๋มเต้าในหลายพื้นที่มากขึ้นเพื่อเติมเต็มความรู้เกี่ยวกับหมอลำแมงต๋มเต้าให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

References

- Banpla. S. (2012). *Performing Arts. Teaching Documents for Performing Arts Course*, Rajabhat Loei University.
- Leela-lertsurakul. T. (2016). *The origin of the Isan folk performance, Saeng Pong*. Kalasin: Kalasin College of Dramatic Arts.
- Maphet. T. (2022). *Thai music. Faculty of Education*. Rajabhat Loei University.
- Nanwan. A. (2009). *The tradition of eating pickled food of the Phu Thai people, Renu Nakhon District, Nakhon Phanom Province*. Master of Arts Thesis, Thai Studies Program. Thonburi Rajabhat University.
- Paengpipat. S. (2001). *Thai language for communication and searching*. Odeon Store.
- Phumisak. C. (1981). *Cursing water and new ideas in the history of the Thai Chao Phraya River*. 2nd ed. Duangkamol Publishing.
- Ruangsuwan. C. (1982). *Customs and traditions of the administrative system of the ancient Isan people*. Seminar documents of the history of the Isan Srinakharinwirot University, Mahasarakham.
- Sae-Ueng. P. (2000). *Thai governance over the Phuan city and the Phuan people in the Kingdom of Thailand between 1779-1893*. Master of Arts, Graduate School, Srinakharinwirot University.
- Sanngoen. S. (2015). *Interview on the performance of the Molam Maeng Tap Tao, Ban Nam Phon, Loei Province*. Interviewed on 1-30 May 2024 at the Maeng Tap Tao Ban Nam Phon troupe, Pak Tom Subdistrict, Chiang Khan District, Loei Province.
- Santhasombat. Y. (1997). *Human and Culture*. Thammasat University Press.

